

**ISMERJÜK MEG
A TITOKZATOS**

MEZEI HÖRCSÖGÖT!

JÓ TUDNI A HÖRCSÖGRŐL!

A mezei hörcsög (*Cricetus cricetus*) a szántóföldek rosszhírű rágcsálója.

Vegyes táplálkozású, rovarokat és növényi részeket egyaránt fogyaszt.

Az egyetlen hazánkban őshonos emlősfaj, mely az IUCN besorolása szerint Kritikusan veszélyeztett (CR). Magyarországon védett, pénzben kifejezett értéke 25000 Ft.

Az Élőhelyvédelmi Irányelv II. és IV. mellékletbe sorolt, mint közösségi jelentőségű faj. Magyarország az egyetlen olyan tagállam, amely esetében az V. mellékletre sorolt. Ez azt jelenti, hogy szigorú védelem helyett, az állományok korlátozásokkal hasznosíthatók, és a hatást monitorozni kell.

A Berni Egyezmény II. függelékében, mint fokozottan védett faj szerepel.

A szaporodási időszak többnyire áprilistól júliusig tart, de kedvezőbb feltételek mellett ez az időszak kitolódhat. Így egy nősténynek évente akár háromszor is lehetnek utódai, és egyszerre 4-16 kölyköt hoz a világra. Az első alomból származó kölykök kedvező környezeti körülmények esetén már az első évben szaporodhatnak. Így alakulhat ki az állományok robbanásszerű növekedése, a gradáció.

HONNAN ISMERJÜK FEL?

A mezei hörcsög viszonylag nagytermetű, feltűnő színezetű rágcsáló. Feje világosbarna, sötétebb sárgás és fehér sávokkal. Háta sárgásbarna, hasa fekete. Néha előfordulhatnak teljesen fekete vagy fehér példányok is, de ezek nagyon ritkák.

A kifejlett hímek tömege akár a 0,5 kg-ot is elérheti. Kolóniákban, de magányosan élnek földalatti üregekben, amit leginkább csak sötétedéskor hagynak el. Járataik 1-1,5 m mélységben haladnak. Egy állat otthonát átlagosan egy 6-8 m hosszú alagútrendszer alkotja, mely több, 7-8 cm széles bejáratral rendelkezik. Földalatti raktáraiban nagy mennyiségű táplálékot halmoz fel télire.

A hörcsög agresszív állat, még a nála nagyobb testű állatokkal és az emberrel is vakmerően szembeszáll. Ha megtámadják, hátsó lábaira áll, felfújja magát, fogait csikorgatja és csattogtatja.

ÉLŐHELY: A mezei hörcsög eredeti élőhelye a füves sztyeppe, de sikeresen alkalmazkodott az ember által átalakított tájhoz, így elsődleges élőhelyei az egykori gyeses élőhelyeken lévő mezőgazdasági területek lettek. Kis parcellákban művelt szántókon különösen magas egyedszámot érhet el. Emellett sokféle élőhelyen, például gyümölcsöskertekben, vagy utak mezsgyéjén is megtelepszik. Vándorolhat is az egyes mezőgazdasági parcellák között, annak függvényében, hogy éppen hol talál több élelmet. Kelet-Magyarországon 2015 óta megfigyelhető, hogy sikeresen megtelepszik a kisebb falvak belterületein, ahol különösen kedveli a lucernaföldeket.

Sokáig nem tudtunk róla, hogy Magyarországon is él fekete színű hörcsög. 2018-ban Diós Kristóf készített először fényképeket fekete hörcsögökről a Csanádi-pusztákon.

EGYKORI ÉS MAI ELTERJEDÉS

ELTERJEDÉSE EURÁZSIÁBAN:

Elterjedési területe hatalmas, Nyugat-Európától Oroszországon és Kazahsztánon át egészen az orosz Távol-Keletig húzódik, ahol a Jenyiszej folyó jelenti a keleti határát. Európában Belgium, Hollandia, valamint a kelet-franciaországi Elzász területén élnek a legnyugatibb, egymástól elszigetelt állományok. Közép- és Kelet-Európában már közel összefüggő populációkat találni Csehországtól Magyarorszáig, illetve a Kárpátokon túl Lengyelországtól és Romániától Ukrajnáig és Oroszorszáig. Az elterjedés északi határa Oroszországban, a déli Bulgáriában található.

Mára e rácsáló a franciaországi elterjedési területének háromnegyedéről, illetve németországi területének harmadáról végleg eltűnt. Hasonló visszaesés figyelhető meg Ukrajnában és Oroszországban is, ahol a mezei hörcsög egykori elterjedési területének több mint 75%-ról kipusztult. Ha az elterjedési terület összeszűkülésében és az egyedszámok csökkenésében nem történik változás, akkor az IUCN borulató előrejelzése szerint a faj 30 éven belül kipusztulhat.

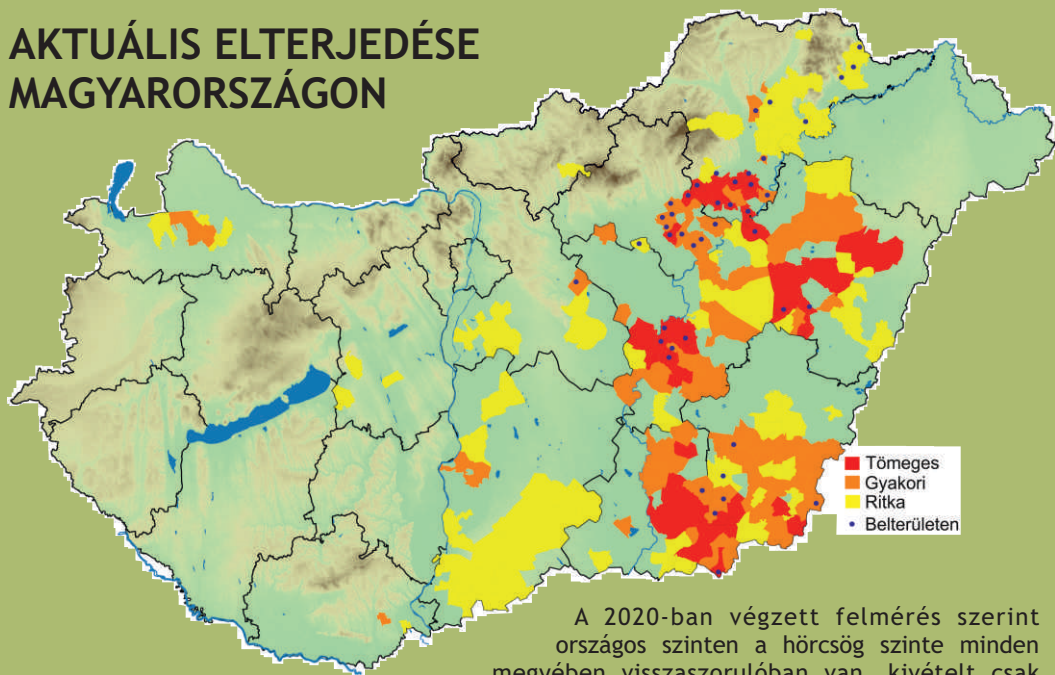

Térkép: A hörcsög elterjedése az EU-ban az országjelentések alapján. Csehország és Románia kedvezőnek ítélte meg az országuk területén élő hörcsögök helyzetét. (Forrás: <https://nature-art17.eionet.europa.eu/>)

ELTERJEDÉSE MAGYARORSZÁGON EGYKOR:

Hazánkban a hörcsög mindig is közönséges fajnak számított, ezért korábbi kutatók nem tartották fontosnak elterjedésének részletes vizsgálatát, hiszen hörcsög „mindenhol” volt. Szervezett felmérése a II. világháború után kezdődött meg, amikor a hazai mezőgazdaság jelentős átalakuláson ment át. A nagyüzemi mezőgazdaság ekkor váltotta fel a kisparaszti gazdaságokat. A hörcsög gyorsan alkalmazkodott a monokultúrák adta táplálékhiányhoz és jelentős kártevővé lépett elő. Elterjedési területe az ország nagy részére kiterjedhetett; a Dunántúl északi részén, a Kis-Alföldön is egybefüggő állományai voltak, valamint Fejér, Tolna, Baranya és Zala megye területén is előfordult. A Dunától keletre az erdős, a mocsaras és a futóhomokos részek kivételével szinte mindenütt megtalálható volt, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében egészen a szlovák határig felnyomultak állományai.

AKTUÁLIS ELTERJEDÉSE MAGYARORSZÁGON

A 2020-ban végzett felmérés szerint országos szinten a hörcsög szinte minden megyében visszaszorulóban van, kivételt csak

Tolna, Pest és Heves megye jelent. Heves megyében, bár külterületen csökkenőben van az állomány, a trend mégis emelkedő, amit a belterületen megtelepedő hörcsögök nagy számával magyarázhatunk. Tolna és Pest megyé-ben stagnál az állomány, kismértékben csökkent viszont Csongrád, Bács-Kiskun és Győr-Moson-Sopron megyében, illetve nagyobb mértékű visszaesést lehet tapasztalni Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok, és Fejér megyében. Komárom-Esztergom megye hörcsögállományai erős csökkenést mutatnak, azonban országos szinten Borsod-Abaúj-Zemplén megye mutatja a legnagyobb visszaesést. Gyakoriság és elterjedés tekintetében Békés megyében a legjobb a helyzet, legalábbis a faj megőrzése szempontjából, illetve szintén még több helyen megtalálható a hörcsög Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád megyében is. A dunántúli megyék között Fejér megyében fordul elő kis mennyiségben, míg a korábban erősebb állománnyal rendelkező Győr-Moson-Sopron megyében már csak kevés helyen található alacsony egyedszámú állományokat.

2010 után a hörcsög fokozatosan beköltözött az alföldi falvak kiskertjeibe, ahol a zöldségeket dézsmálja, de megeszi a háziállatoknak kihelyezett ételt is, és olykor a házakba is betéved. Alföld-szerte ismertek „hörcsögös falvak”, de a jelenség átütőnek és helyenként már-már kritikusnak Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye déli részén tekinthető. Ezzel párhuzamosan a külterületi állományok mérete csökkent. A hörcsögök belterületen való megjelenése feltehetően összefügg a 2010-ben jelentkező tartósan belvizes helyzettel, amely a belvizmentes és egyben bőséges táplálékot biztosító falvakba kényszerítette az állatokat. A folyamat 2021-ig tartott; mára gyakorlatilag eltűnt a hörcsög a legtöbb faluból.

Fotó: Szihalom, 2021. április.; előtérben egy hörcsögtorék, háttérben a terület tulajdonosa.

© Cserkész T.

VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐK

Mára a hörcsögöt tartják a leggyorsabban visszaszoruló európai emlősnek. Az egykor veszélyes kártevő kritikusan veszélyeztetett faj Európa nyolc országában és csupán háromban tartják gyakorinak, köztük Magyarországon is. A mezei hörcsög globális helyzete aggodalomra ad okot, ezért Magyarországra különleges szerep hárul a faj védelmében. Az illegális gyűjtés és a nem szelektív - más emlős- és madárfajok pusztulását is okozó - mérgezés veszélyt jelenthet a hazai állományokra.

Nyugat-Európában sok helyen a lucerna és téli gabona alkotta mozaikos növénykultúrák helyett intenzíven művelt kukorica-monokultúrák vették át, amelyek tavasszal nem biztosítanak kellő mennyiségű és minőségű táplálékot a telelőüregeket elhagyó hörcsögöknek. A kukorica kora őszi aratása után a földeket általában mélyszántják, amelyek így vegetációs borítás nélkül maradnak hosszú időre, a tavaszi vetésig. Ez nem csupán táplálékhiányt okoz, de így a hörcsögök a ragadozók elöl sem találnak védelmet.

A hörcsög szaporodási rátája folyamatosan csökken az 50-es évek óta: egy nőstény évente csak 1-2 almot képes felnevelni a korábbi 2-3 helyett.

Hazánkban továbbra is a rágcsálóméntesítés lehet az egyik legfontosabb veszélyeztető tényező. A törvényi szabályzás lehetőséget biztosít arra, hogy engedély nélkül védekezzenek a hörcsög ellen közvetlen azután, hogy akár csak egyetlen példánya is megjelenik a szántóföldön. Egyedi kérvény alapján veszélyes mérgek (pl. klórfacinon) használatát is engedélyezhetik. Legálisan működnek még ma is hörcsögcsapdázók, akik ölvefogó csapdáikkal rövid idő alatt képesek hörcsög-mentesíteni szántóföldeket, egyidejűleg számtalan molnárgörényt elpusztítva.

2010 óta urbanizációs folyamat figyelhető meg elsősorban Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, aminek egy kimenetele lehet, hogy a hörcsögpopuláció súlypontja tartósan átkerül a belterületekre. A házak között, valamint a kiskertekben megtelepedő hörcsögöket azonban a lakosság - érthető okokból - lehetőségeihez mérten intenzíven irtja. 2021 óta a falvakban is csökken a hörcsögök száma.

Fent: Száradó hörcsögbőrök

(© Fatér Imre)

Középen: Házi macska fiatal hörcsögöt zsákmányol

(© Szitta Tamás)

Lent: Hörcsögtörbe szorult hörcsög

(© Cserkész Tamás)

VÉDELEM ÉS KEZELÉS

© Cserkész T.

A hórcsög populációinak megóvására irányuló védelmi intézkedések jellemzően háromirányúak: jogi védelem, áttelepítés, és agrár-környezetvédelmi programok. A hosszú távú megőrzés kulcsfontosságú tényezői az élőhelyek megőrzése és helyreállítása a hagyományos, kisparcellás gazdálkodás megvalósításával és szezonálisan rendelkezésre álló növények termelésével. Bár a hórcsög képes alkalmazkodni különböző élőhelyekhez, korlátozott terjedőképességének, kis mozgáskörzetének, valamint a mezőgazdaság intenzifikációjának köszönhetően, a populáció mérete teljes elterjedési területén csökken. Ahol a populáció denzitásának növelése szükséges, ott a hórcsögvédelmi projekteknek a megfelelő élőhelyek összeköttetésére kell összpontosítaniuk pl. mezsgyék megtartásával, vagy vadvirágos sávok kialakításával.

A faj védelme szempontjából fontos lenne a már Nyugat-Európában is bevált "hórcsögbarát" területkezelés alkalmazása, ami az agrár-élőhelyeken még megtalálható madarak, kismeslősök, hüllők, kétléltek és rovarok fennmaradását is elősegíti.

Magyarországon a hórcsög helyzete és megítélése továbbra is kettős. Még kevés idő telt el azóta, hogy az országos gradációk jelentős gazdasági kárt okoztak. Így jelenleg nem reális cél, hogy az ország egész területén hórcsögvédelmi tevékenységek történjenek, vagy a szántóföldeket művelő gazdákat a hórcsög megtelepítésére ösztönözzük a saját földjeiken, illetve arra, hogy a hórcsögvédelem ügye miatt dolgozzanak és termeljenek gabonát. Továbbá a jelenleg Nyugat-Európában alkalmazott hórcsögvédelmi AKG programok nagy része az aratás tiltása miatt hosszú távon nem fenntartható és nagy területekre nem terjeszhető ki. Reális cél viszont egy monitorozó rendszer kiépítése és fejlesztése, a rágcsálóirtószerek használatának szigorúbb ellenőrzése. Megoldást jelenthet a hórcsögtörőzők foglalkoztatása, ők ugyanis vegyszermentesen képesek gyors eredményt elérni, azaz egy területet hórcsögmentesíteni. A molnárgörény kimélete miatt fontos lenne élvefogó, vagy a hórcsögre jobban szelektív csapdák használatát engedélyezni. Szintén változtatni kellene a szabályzáson: ne lehessen engedély nélkül hórcsögöt mérgezni vagy csapdázni, hanem gyors elbírálás után a szakhatóság adja ki az engedélyeket a tevékenység folytatására. Ezzel részben megvalósulna az állományok nyomonkövetése és a gyérítések ellenőrzése, ami EU-szinten elvárt kötelezettség Magyarországgal szemben.

Áttelepítésekre jelenleg nem közvetlenül a hórcsögpopuláció megmentése, hanem a belterületen okozott konfliktus mérséklése miatt van szükség. Folyamatosan fejlesztett áttelepítési protokoll szükséges, valamint Nemzeti Park Igazgatóságok saját kezelésben lévő területek kijelölése a belterületről kimenekített egyedek befogadására.

© Cserkész T.

Készült az LIFE IP GRASSLAND-HU
(LIFE17 IPE/HU/000018) projekt keretében
az Európai Unió LIFE Programjának támogatásával.

Magyar Természettudományi Múzeum

GRASSLANDHU

A LIFE IP GRASSLAND-HU projekt célja „A pannon gyepek és kapcsolódó élőhelyek hosszú távú megőrzése az Országos Natura 2000 Priorizált Intézkedési Terv stratégiai intézkedéseinek megvalósításával” a gyepes élőhelyek és az ezekhez kötődő fajok természetvédelmi helyzetének javítása és hosszú távú megőrzése. A projekt keretében hiánypótló vizsgálatokat végzünk, valamint elkészül a naprakész mezei hörcsög fajmegőrzési terv is.

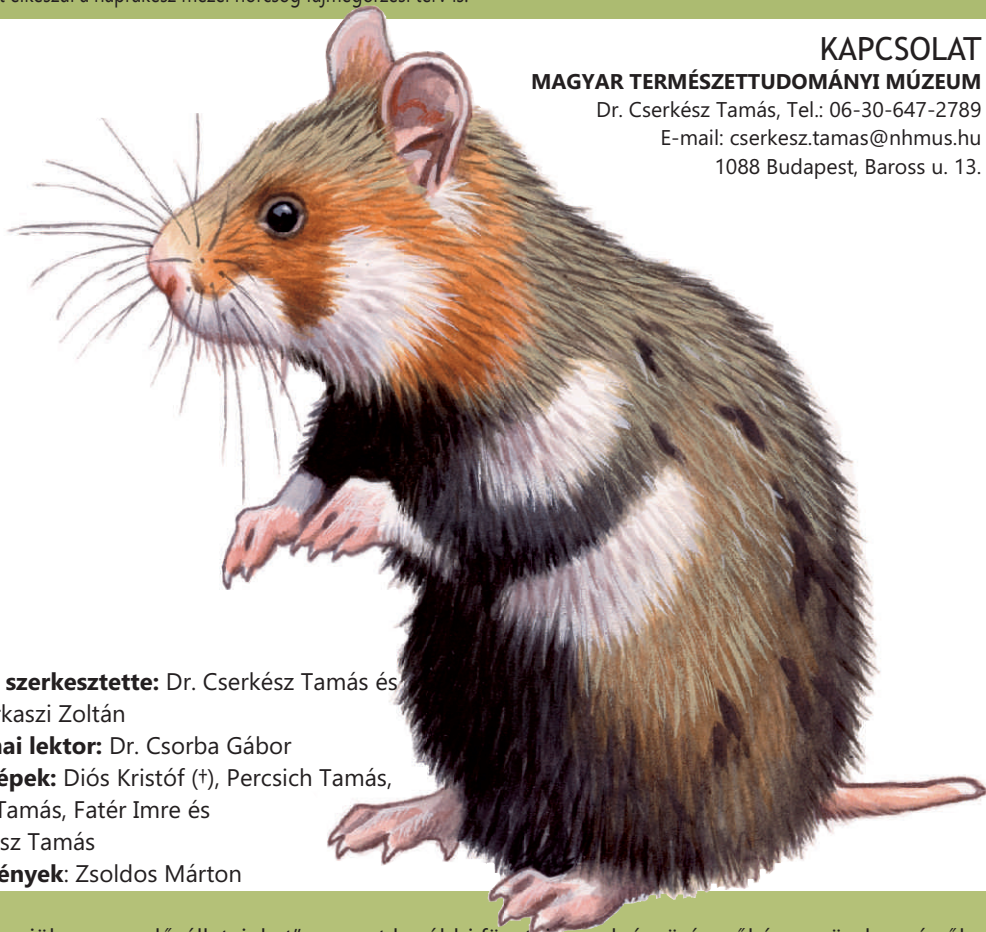
KAPCSOLAT

MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM

Dr. Cserkész Tamás, Tel.: 06-30-647-2789

E-mail: cserkesz.tamas@nhmus.hu

1088 Budapest, Baross u. 13.

Írta és szerkesztette: Dr. Cserkész Tamás és
Dr. Barkaszi Zoltán

Szakmai lektor: Dr. Csorba Gábor

Fényképek: Diós Kristóf (†), Percsich Tamás,
Sziitta Tamás, Fatér Imre és
Cserkész Tamás

Festmények: Zsoldos Márton

Az „Ismerjük meg emlőállatainkat” sorozat korábbi füzetei a molnárgerébről és a szöcskegerről elérhetők a mammalogy.hu oldalon. A következő füzet témája a földikutyák lesznek.

Kiadja: Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest (2022)

www.grasslandlifeip.hu